

Дејана Д. Мирковић-Бирташић*

371.3::811.134.2'243

Филолошки факултет

<https://doi.org/10.18485/zivjez.2019.39.1.6>

Универзитет у Београду

Приказ

Докторанткиња

**SONIA VAUPOT. LES ENJEUX CULTURELS DE LA TRADUCTION. Ljubljana:
Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2015, 245 стр.**

Превођење, као посебна врста комуникације, представља место директног контакта и размене између двају језика, односно двеју култура чији су ти језици носиоци. Управо се из тог разлога у преводилачком процесу најјасније читавају културна истоветност, али и неусаглашености културних образаца, па се потешкоће с којима се преводиоци сусрећу не могу свести само на проблеме језичке или стилске природе. Уколико се пође од схватања да сваки језик са собом носи и одређено схватање и организацију света, преводиоци имају незахвалан задатак да средствима циљног језика искажу изворну културну стварност. Како би у томе успели, они морају прибегавати различитим средствима. Монографија Соње Вопо (Sonia Vaupot) *Les enjeux culturels de la traduction* (срп. „Културни изазови при превођењу”) бави се управо питањем културе у превођењу, односно начином на који преводиоци решавају потешкоће узроковане културним различитостима. Она пружа, с једне стране, преглед кључних преводилачких приступа и теорија кроз историју, а, с друге, усредсређује се на препреке уочене приликом превођења културних референци, међу којима највећу пажњу посвећује преносу имплицитног значења, идиоматике и ономастике. На основу контрастивно анализираних примера, ауторка подупире пружене теоријске оквире, те издваја преовлађујућа усмерења наводећи преводне стратегије и технике за које се преводиоци претежно опредељују.

Научно-истраживачки институт Филозофског факултета Универзитета у Љубљани издао је ову монографију 2015. године. Књига се састоји од 245 страница. Текст књиге структуриран је у 4 дела организована у 9 поглавља. После првога – уводног – дела следе:

* dejana.mirkovicbirtasic13@gmail.com

2) *Превођење и култура: историјски преглед*; 3) *Неколико савремених теорија*; 4) *Поимања културе*; 5) *Културне референце: покушај успостављања дефиниције и типологија*; 6) *Замке у превођењу*; 7) *Превођење реалија*; 8) *Алузије, дилема у превођењу*; 9) *Превођење идиоматизама*; 10) *О превођењу властитих имена*.

У првом делу књиге (поглавља 2 и 3, стр. 11–66), ауторка најпре с дијахронијске тачке представља однос превођења и културе током векова, тј. испитује развој преноса елемената културе из једног језика у други од античког доба до 19. века. Читалац се на тај начин упознаје с најзначајнијим преводиоцима, теоретичарима, али и преводима који су обележили сваки од обрађених временских периода у Француској, Словенији, Енглеској и Шпанији. Ауторка уједно представља главно питање око кога су се теоретичари превођења спорили од светог Јеронима до модерног доба: треба ли предност пружити изворној или циљној култури. У том смислу, ауторка објашњава да је дословни превод углавном био својствен превођењу светих одн. религијских текстова, док се превођење књижевних текстова претежно одликује већом слободом у односу на изворник. Будући да превођење не представља само претакање двају језичких и културних система, различити чиниоци утичу на коначну одлуку. Сваки приступ обрађен је и приказан сажето, уз навођење основних појмова. Не би било погрешно тврдити да би упућенији читалац, будући да је ситуација заправо сложенија, могао запазити да оваква „поједностављена” слика може потенцијално заварати мање упућеног читаоца: теорије и приступи превођењу културе нису током историје били јасно издељени, већ се неколико њих истовремено примењивало и мешало. Ипак, ауторка из истог разлога и наглашава да је примарни циљ књиге тек прво упознавање с проблематиком и главним токовима у теорији превођења, а не исцрпна обрада сваког од преводних приступа.

Први – теоријски – оквир књиге сведочи о томе да су тешкоће узроковане културним разликама одувек постојале у превођењу, те да се током историје различито приступало овом проблему. После дијахронијскога приказа дат је хронолошки синхронијски пресек најзначајнијих теоријских приступа. У њему ауторка најпре описује *лингвистички* приступ, који важност придаје речима, затим *социolingвистички*, што значи да се превођење посматра као друштвена активност, која самим тиме захтева познавање културе, те *функционални*, *полисистемски* и *културни* приступи, који превођење схватају као комуникациони чин и у значајној мери обраћају пажњу на контекст.

У другом делу књиге (поглавља 4 и 5, стр. 71–110), полази се од схватања да је превођење комуникациони чин, будући да имплицира контакт и зближавање двеју култура. Ауторка најпре анализира значењско порекло појма *културе*, те истиче његове различите одлике. Како је реч о вишезначном и апстрактном појму чија примена и значење превазилазе лингвистичке оквире, С. Вопо најпре наводи антрополошка, етнологска и социолошка схватања културе. Тек након анализе из перспективе различитих друштвених наука, појам културе обрађен је у односу на појмове цивилизације, друштва, комуникације и, најзад, превођења.

Култура се у текстовима понајпре исказује преко културних референци, тј. речи које упућују на јединствене појмове својствене тој култури. Арбитратност и динамичност културних референци условљена је чињеницом да оне зависе од времена и простора, тј. бројних чинилаца, попут државе, историјског периода, друштвених група, па стога није лако установити одлике и категорије културних референци које се могу очекивати у текстовима. Ауторка из тог разлога разликује објективне и субјективне културне референце. Објективне се односе на све предмете и производе које је човек осмислио, тј. представљају материјалну реализацију субјективне културе. С друге стране, субјективне се односе на мисли, идеје, искуства, навике и вредности својствене припадницима одговарајуће културне групе. У циљу лакше анализе, ауторка предлаже социолингвистичку и социолошку класификацију културних референци које се могу наћи у текстовима различите врсте. Културно обележени елементи садржани у тексту специфична су тешкоћа за преводиоце. Наиме, проблем је што, чак и када су овакве референце преведене, смисао или порука могу бити другачији, тј. може се добити шире или уже значење од изворног или се може изгубити културолошка компонента. Но, упркос препрекама, ауторка полази од схватања да су културне референце ипак преводиве, те да преводиоци, након што исправно утврде природу датог елемента, имају на располагању одређени број преводних метода и процеса којима могу прибећи како би успешно пренели значење.

Након одређења појма културе и пошто је успостављена типологија културних референци, трећи део књиге (поглавља 6 и 7, стр. 113–153) обрађује замке и тешкоће у превођењу узроковане културним различитостима и неусаглашеностима. Ауторка наглашава да превођење не подразумева само „суочавање” двају језика, већ и различитих

вредности, схватања, стереотипа, уверења. Стога преводац мора, поврх решавања језичких проблема, уочити и исправно тумачити социолошку стварност која се језиком преноси и изражава. Како С. Вопо истиче, преводачке потешкоће настају услед отпора циљне културе према тексту чији изрази и садржај припадају другом језичком и културном систему. Захтевност задатка с којим се преводиоци суочавају враћа нас на стално актуелне проблеме успостављања еквиваленције, домета и ограничења превођења, као и (не)преводивости културних референци.

Када је реч о успостављању еквиваленције, С. Вопо напомиње да се поставља питање треба ли уопште користити овај термин у превођењу. Наиме, еквиваленција у ширем смислу подразумева истоветност двеју лексичких јединица двају језика. Но, бројни показатељи упућују да, чак и када је изворна лексичка јединица преведена, она не мора потпуно кореспондирати лексичкој јединици циљној језика, тј. не мора имати идентично значење у циљној култури, нити упућивати на исту ванјезичку стварност. Додатно, еквиваленција се у одређеној комуникацијској ситуацији остварује комбинацијом језичког и ванјезичког знања. Но, ванјезичке се стварности разликују. Ауторка стога закључује да се на општем нивоу могу разликовати потпуна и делимична еквиваленција. У случају потпуне еквиваленције, два су појма заменљива у било ком контексту. Ипак, треба напоменути да је оваква појава реткост ван техничког и научног језика, те да се превођење у осталим случајевима углавном своди на потрагу „приближно“ одговарајућих термина.

Поред тога што није лако пронаћи потпуни кореспондент одређеним културним референцама, додатни проблем је што оне могу бити експлицитне или имплицитне. Док су у првом случају лако уочљиве, имплицитне културне референце могу прожимати читав текст и јавити се у форми алузија, игре речима и др. Стога превођење оваквог садржаја, посебно културно обележеног, захтева посебне вештине. Поред аналитичких и логичких вештина, преводац мора поседовати неопходна ванјезичка знања како би имплицитни садржај могао уочити и разумети, а потом и нужна језичка знања, којима би дешифровао и објаснио имплицитни садржај читаоцима.

Трећи део књиге анализира стратегије и процесе за којима преводиоци могу посегнути приликом преноса реалија. У том смислу, може се говорити о преводној стратегији и преводним процесима. Док се стратегија односи на општу усмереност

превода ка изворној или циљној култури, тј. функционише на макро-нивоу, преводни процеси функционишу на микро-нивоу односећи се на мање текстуалне јединице.

Након три теоријска дела, последњи део књиге (поглавља 8, 9 и 10, стр. 153–208) посвећен је контрастивној анализи француских, словеначких, енглеских и/или шпанских примера преведених извода преузетих како из књижевних дела, тако и новинских текстова и реклама. Овај део књиге организован је у три поддела. Први је посвећен преводу културних алузија, други преводу идиоматских израза с културним елементом, а трећи преводу властититих имена. Сваки од делова најпре испитује специфичност проблематике, а потом се на репрезентативним примерима анализирају стратегије и процеси за које се преводиоци претежно опредељују.

Културне алузије представљају значајан преводилачки изазов: не уочавају се тако лако и углавном немају потпуни кореспондент у другом језику, будући да су инспирисане културолошким наслеђем нације. Алузије могу бити различите природе, те упућивати на одређено место, предмет, име, цитат, пословицу, историјски период, музику или филм. У случају културних алузија, ауторка објашњава да ће преводна решења зависити од различитих ограничења попут циљног и изворног језика, функције текста, те природе информације. У шест најчешћих поступака за превођење алузија спадају: *испуштање*, *дословни превод*, *превод еквивалентом циљног језика*, *објашњење*, *позајмица*, *експлицитација* и *адаптација*. До случајног испуштања долази уколико преводилац не уочи, односно не препозна, алузију у изворнику, а до намерног уколико преводилац сматра да одређена алузија нема велики комуникацијски значај. Треба напоменути да намерно изостављање понекад може бити у служби цензуре превише смелог или „егзотичног” изворног текста. Дословни превод је могућ уколико се ради о универзално познатој појави, док се у случају еквивалента користи појам циљне културе приближне вредности. Вантекстуално објашњење примењује се код значајних културолошких разлика и алузија које су потпуно непознате циљној култури. Преводилац затим може на дну странице или у уводу појаснити алузију читаоцима, али ваља напоменути да превише вантекстуалних објашњења могу оптеретити текст. Кад је реч о позајмици, алузија је преузета у неизмењеном облику, чиме се може одржати изворни колорит. С друге стране, превише необјашњених позајмица може отежати читање и разумевање текста. Даље, експлицитацијом се у сам текст умеће кратко објашњење, понекад и само једна реч у

служби апозиције, којим се читаоцу експлицитно наводи оно што је у изворнику само сугерисано. У случају адаптације, преводилац тежи да пренесе идеју коју алузија преноси, што доводи до разумљивог превода, али и неизбежног губитка културолошке компоненте. Овај одељак ауторка закључује констатацијом да ће преводилац, у зависности од чинилаца који су у одређеној комуникацијској ситуацији значајни, изабрати најпримереније решење, али ипак извештава да се преводиоци у случају културних алузија радије опредељују за експлицитацију.

Када је реч о превођењу идиоматских израза (које С. Вопо назива идиоматизмима), вишеструке су потешкоће на које преводиоци наилазе. Наиме, није лако за сваки израз пронаћи формални и значењски кореспондент. Притом, поједини изрази могу бити вишезначни, чиме се ситуација додатно усложњава. С. Вопо се првенствено интересује за културолошки обојене изразе и истиче да би у овим случајевима ваљало избегавати дословно превођење, тј. превођење реч за реч. У случају идиоматских израза, преводилац израз може разложити на значењске компоненте, задржавајући тиме или његово глобално значење или значење једног од саставних елемената. Уколико израз посматра као неодвојиву целину, преводилац може покушати да у циљном језику пронађе идиоматски израз приближног значења. Ако процени да идиоматски израз нема довољну комуникацијску вредност, преводилац га може и изоставити. Коначно, решење које захтева највише преводилачке креативности јесте стварање неологизама и њему се углавном прибегава у случају непостојања еквивалента. Ипак, ауторка објашњава да преводиоци углавном бирају процес експлицитације или прилагођавања.

Посебан случај културних референци чине и паремије или пословице. Наиме, културолошки је аспект пословица очигледан будући да из пословице нема појединачног говорника, већ је реч о колективном исказу. У случају паремија, преводилац, према С. Вопо, може, у жељи да очува егзотичност текста, користити дословни превод; осим тога, може додати објашњење у виду вантекстуалне напомене; најзад, може потражити значењски еквивалент у циљном језику или прилагодити изворни израз како би примаоцима превода олакшао разумевање, мада се у том случају углавном губи културолошка компонента.

Када је реч о превођењу властитих имена, С. Вопо објашњава да се она првенствено односе на антропониме и топониме, док су ергоними и прагмоними у другом плану.

Ауторка додатно истиче да разлика између заједничких и властитих имена није увек јасно постављена, те да се дистинкција не може заснивати на критеријуму великог слова, будући да постоје језички системи који уопште не познају дихотомију мало–велико слово, а системи који је познају имају сопствена правила за употребу великог слова. Специфичност властитих имена огледа се у томе што се односе на један одређени појам унутар неке категорије, те по природи ствари именују јединствени референт. Но, слично претходним врстама културних референци, и она могу бити културно обојена, тј. поседовати културну компоненту и конотативна значења непозната читаоцима превода. У том смислу, ауторка упозорава да властита имена не би требало узимати здраво за готово, већ је потребно извршити и значењску анализу. Додатно, властита имена могу у књижевним делима служити карактеризацији ликова, тј. исказивати неки вредносни суд. Коначно, ауторка критички упућује на недовољну присутност и обраду властитих имена у речницима, па говори о њиховом превођењу. Премда ауторка упозорава да су преводна решења разноврсна и условљена различитим чиниоцима у појединачним ситуацијама, ипак истиче да у преводилачкој пракси постоји неколико учесталих техника. Како објашњава, индивидуални антропоними се углавном не преводе, осим у случају историјских личности, светаца или верских личности. Код колективних антропонима, пак, постоји неколико процеса. Наиме, одређене међународне институције углавном већ поседују устаљене еквивалентне називе, те преводилац користи званично прихваћени превод. Уколико то није случај, преводилац може изабрати да ли ће име превести или не, мада је у теорији препоручено очувати име у изворном облику и додати, уколико је потребно, вантекстуално објашњење. Када је реч о превођењу топонима, ауторка се ослања на Т. Граса, који наводи процесе позајмице, транслитерације, транскрипције и потпуни превод. Ергоними су, пак, незахвални за класификацију јер се процеси разликују од случаја до случаја; код назива књижевних дела, препорука је користити званични – усвојени – назив, називи марки углавном се не преводе, док се називи различитих производа морају засебно посматрати у конкретној ситуацији. Најзад, прагмоними се преводе или дословним преводом или поступком адаптације. Ипак, коначни је закључак да преводне одлуке зависе од врсте текста и природе референта на који властито име упућује, те да се не може говорити о коначним и апсолутним класификацијама. Ауторка из тог разлога позива на додатна, детаљнија истраживања ове проблематике.

Поред приказаних поглавља, монографија садржи општи увод и закључак, као и листу референци. Намена књиге је вишеструка, а циљна skupина разноврсна. Главни циљ ове књиге јесте да сажетим пресеком различитих теоријских преводачких приступа, објашњењем појма културе и анализом стратегија и процеса које преводиоци претежно бирају укаже на значај и сложеност питања преноса културних референци приликом специфичне међукултурне комуникације. Могу се издвојити три задатка која је ауторка поставила: прво, да прикаже најзначајније теоријске приступе који се баве односом превођења и културе; друго, да дефинише и идентификује културне референце присутне у различитим текстовима; и треће, да предочи преводне методе којима се могу премостити потешкоће узроковане културним разликама. Како ауторкина намера није била да понуди исцрпну обраду и анализу теме, монографија у кратким цртама испитује, тј. приказује процесе који се примењују или се могу примењивати при превођењу имплицитног значења, идиоматских израза и властитих имена. Ипак, ауторка се уздржава од давања вредносног суда о стратегијама, процесима, као и о преводачким одлукама у конкретним случајевима, већ само наводи шта су преводиоци сматрали најпримеренијом одлуком у одређеној ситуацији. Закључак који се намеће јесте да не постоји коначан и дефинитиван кључ по коме би требало систематски преводити културне референце, већ се одређене одлуке могу доносити у одређеној ситуацији, на основу одређених чинилаца. Но, С. Вопо сматра и да се проблем превођења културних референци може ублажити, мада не у потпуности решити, зближавањем и контактом између култура и нација. Премда је ово виђење извесно тачно, нарочито у глобалистички настројеном свету, могли бисмо се запитати да ли би решењем требало сматрати „стапање“ култура у једну или би то, пак, представљало, губитак специфичности и драгоцености сваке културе? Ауторка сама истиче да би опширнији и разноврснији корпус пружио релевантније информације, те тако не можемо говорити о тврдњама, већ радије о хипотезама аргументованим конкретним контрастивно анализираним корпусним примерима. Будући да се у приказима не залази у појединости, већ су проблематика, тешкоће, али и решења која преводиоци примењују представљени на општем нивоу, књига је намењена различитим циљним групама. Осим језичким стручњацима и истраживачима заинтересованим за превођење културно обележених елемената, ова монографија може бити корисна и широј, нелингвистичкој, франкофонској публици. Ауторка показује да је свесна опширности проблематике, па тако

не тежи свеобухватном приступу, већ у јасним цртама читаоца упознаје с главним појмовима, водећи га кроз развој преводних теорија, али и различитих поимања комплексног односа језика и културе кроз историју. Ова књига у том смислу може послужити као добар основ за даља – детаљнија – истраживања у области превођења, превођења културних референци и, на општијем нивоу, односа у коме стоје језик и култура.